

אתר דעת - מכללת הרצוג

פרופ' ע. צ. מלמד

הרב בקהילה

כנציג היחיד של עדות המזרח, אדבר מנקודת מבטם של בני עדות המזרח בדורנו. הירושלמי ביבמות פרק י"ב מס' פר: בני סימוניה (עיר שהיתה עלייד נצרת) באו לפני רבי. אמרו לו: מבקשים אנו, תיתן לנו אדם אחד: דורש, דיין, חזן סופר, משנה (=מלמד משנה), ועושה לנו כל צרכנו. נתן להם את לוי בר סיסוי (אחד מתלמידיו המובהקים). עשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה. באו ושאלו אותו שאלות ראשונות: הגידמת במה היא חולצת? ולא ענה להם. רקקה דם (כלומר, יבמה שירקה בפני היבם, רקקה דם) מהו הדין? ולא אגבון — (לא ענה להם). אמרו: שמא אין הוא בעל הלכה, נשאל אותו באגדה. באו ושאלו אותו: מהו שכתוב (בדניאל) אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת — אם אמת למה רשום, ואם רשום למה אמת? ולא ענה להם. באו לפני רבי, אמרו לו: זוהי הבקשה שביקשנוך? אמר להם: חייכם, בן־אדם שכמותי נתתי לכם. שלח רבנו הקדוש, הביאו את לוי בר סיסוי, ושאל אותו את כל השאלות. אמר לו: רקקה דם מהו? — אמר לו: אם יש בו צחוחית של רוק כשר. הגידמת במה היא חולצת? —

בשיניה. מהו שכתוב אבל אגיד לך את הרשום וגו'? אמר לו: עד שלא נתחתם גזר דין — רשום, משנתחתם גזר דין — אמת. אמר לו: ולמה לא ענית להם על השאלות? אמר לו: "עשו לי בימה גדולה, והושיבו אותי עליה וטפח רוחי עלי".

הבאתי את המעשה ההיסטורי הזה, מתקופתו של רבנו הקדוש, להראות מה היו הדרישות מרב בעיר בארץ ישראל, עיר לא גדולה. מה רצו מהרב? הם מבקשים, שיהיה דורש, דיין חזן (בתקופת התלמוד "חזן" פירושו שמש או מפקח על כל מוסדות הציבור), סופר — מלמד תינוקות, מלמד משנה, וגם "עושה לנו כל צורכינו". כי בודאי שמעתם בהרצאות הקודמות: בתקופת התנאים והאמוראים היה הרב גם בבחינת ראש העיריה, מפני שבית הדין היה משמש בתפקיד של עיריה, מועצת העיר, והרב היה אז גם כעין ראש המועצה.

אם כן, בימינו אנו (אני מדבר מנקודת מבטן של קהילות קטנות. איני מדבר על ערים גדולות, ששם הרב הוא יותר רפרזנטטיבי, וגם יש לו תפקידים מוגדרים, אבל בקהילה קטנה גם בימינו), יש צורך שהרב יהיה רב-צדדי. בני סימורניה דורשים, שהמועמד שישלח להם יהיה בראש ובראשונה "דורש". כי הרב הוא בעיקרו מחנך של ציבור. וחינוך זה ניתן על-ידי הדרשה. הדרשה בישראל, מאז ומעולם, היתה מוסד חשוב ומשפיע גדול, והכל תלוי בדרשן, שידע להתאים את הדרשה לרמה של שומעיו.

יש לנו ספר שכולו דרשות בציבור מזמן הגאונים, "שאלות של רב אחאי גאון". אינן דומות השאלות, הדרשות שיש בספר זה, לאותה הדרשה שנשמרה לנו בתלמוד בבלי, מסכת שבת, שדרש ר' תנחום דמן נוי (עיר בעבר הירדן)

ולאותה הדרשה שנשארה לנו בתוספתא ברכות. שתי הדר-
שות הללו, הן של תלמוד שבת והן שבתוספתא ברכות, כל
הדרשה כולה היא אגדה. הכל לפי כוח הקליטה של השומ-
עים. אבל המטרה היתה מטרה חינוכית. הדרשה שבשבת,
למשל, באה להשפיע על השומעים ולהביא לידי הכרתם
את גודל קדושתה של השבת.

הדרשה צריכה להיות בנוייה בבניין נאה, שווה לכל נפש.
בדורנו אנו יש צורך שהרב הדרשן יוכל להתאים את דבריו,
ביחוד לדור הצעיר. בדור זה, שיש בו רפיון בקיום המצוות
— לא אומר רשלנות אלא רפיון — יש צורך שיחזק ידיים
רפות; בדורנו אנו, שיש זרמי מים זידונים, יש צורך שהרב
יחזק. ויחשל את כוח ההתנגדות לזרם המים, יש צורך
שיעורר למעשים, לאהבת התורה ולקיום המצוות. ובארץ
ישראל — יחזק בדבריו את אהבת ארץ ישראל ואזרחות,
אשר היא חלק בחיינו בארץ כאן.

נכחתי בליל שבת, שבת של חול המועד, בבית כנסת,
ושם דרש הרב. הוא לא השתמש בהזדמנות זו, שבלייל שבת
זאת היה בבית הכנסת קהל גדול, גם אלה שאינם מבאי
בית הכנסת בשבתות אחרות, וביניהם כמה אנשים, שאומ-
רים עליהם (ואני לא ראיתי) שאינם שומרים שבת כהל-
כתה, הוא לא השתמש בהזדמנות זו לדבר על קדושת
השבת, על שמירת מצוות. הוא פתח בדרשות על מזמורי
תהילים שונים — התחיל במזמור ע"ט ועוד. אמנם היו
דברים יפים, אבל לא מה שהיה צורך השעה. לאחר שה-
קהל הלך הביתה נשארו אני והוא, אמרתי לו שהמנוח
ד"ר וולך היה נוהג, שכל חולה שהיה בא אליו היה נותן
לו חנין. זה היה הדבר הראשון שהוא היה נותן לו, אני
זוכר אותו עוד מילדותי. היום יש צורך לפעמים גם כן לתת

"חינין". הדרשה שלך היתה מתוקה. אבל יש צורך להטיף מוסר, וגם קצת "חינין" חשוב מאד, בייחוד בבית כנסת בשעה כזו. ואמרת: הנה פלוני ופלוני ופלוני — אתה לא ראית אותם בלילי שבת אחרים. יכולת לדבר לא עליהם, אבל באופן כללי, והדברים היו משפיעים. ודבר זה לא נעשה.

ליל כיפור, אשר בו כל אדם מישראל בא לשמוע "כל נדרי" או להתפלל עם הציבור, ליל כיפור ויום כיפור — מועטים הם בתי כנסיות שבירושלים, שיעמוד בהם רב לדבר על קדושת השבת. ואנו בני ירושלים, העוברים ברחובות ירושלים, רואים אנו עין בעין, עין במר בוכה, כיצד השבת הולכת ונרמסת. והיתה הזדמנות בליל כיפור לדבר בכל בית כנסת ובית כנסת עשר דקות על קדושת השבת. והיה אפשר להציל כמה נפשות, בכל אופן היה זה מעורר לבבות לתשובה. לא עשינו זאת, משום שלא חינכנו אנשים שידברו.

הדבר השני שהם (בני סימוניה) מבקשים הוא דיין. דיין בדינים שבין אדם לחברו. לדיני ממונות כוונתם. הוא צריך להיות יודע דינים — כמובן. ובימינו אנו צריך להיות בקי גם בהוויות העולם, כדי לעשות פשרות. "ואלה המשפטים" — המשפטים — בעל הטורים פותר בראשי תיבות: "הדיין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט". בימינו אנו בכלל משתדלים לעשות פשרה. ואין אדם יכול לעשות פשרה אם אינו יודע קצת מן החיים. לפעמים עוצרים את רב השכונה או רב העיר באמצע הרחוב שידון. לפני כמה שנים, כשגרתי במקור ברוך, עבר ברחוב ר' אליהו רום זכרונו לברכה (מי שזוכר אותו יודע, שהיה אחד מגאוני הדור), ראיתי והנה שני אנשים עצרו אותי, עמדו שם

כרבע שעה עד עשרים דקות, דיברו, ואחר כך הוא אמר מש"ה, אמרו "שלום" ולחצו את ידו — אילו היה רב ספרדי היו מנשקים את ידו — והלכו להם. כשקרב אלי, ניגשתי לכרך אותו, הוא אמר: אתה רואה, עשיתי משפט ברחוב. הוא סיפר ששניהם באו בטענות — וביקשו ממנו שיהיה הפוסק ביניהם. פסק, ושניהם נפרדו ממנו בשלום. והוא פסק לא על-פי ההלכה — היה ענין משהו של פשרה, והוא מצא דרך ששניהם יהיו מרוצים.

יש צורך שידע גם ידיעה כללית בחוקי המדינה, בחוקים — אני מדבר לאו דווקא שבארץ ישראל, גם כאן עליו לדעת חוקים, תקנות ונוהגים, ושלא כל דבר אנו פוסקים היום בעוונותינו על-פי התורה.

הדבר השלישי שהם מבקשים — חזן. אמרתי שבספרות התלמודית חזן פירושו מפקח על מוסדות הקהילה, מוסדות העיר. אבל בימינו הושבני על חזן ממש. יש צורך שרב — אני מתכוון לעדות המזרח — רב יידע גם קצת בתורת החזנות. הרב עובדיה יוסף, שיחיה לאורך ימים, כאשר הוא בא ללילי שבת ב"בקשות", ומכבדים אותו באמירת הקדיש האחרון, הוא אומר אותו בנעימה והלחן המתאים — צריך לראות איך הקהל מביט על הדבר הזה בכבוד ובהערצה. עלידי כך הוא מקרב את הנוער אליו. וכמה נעים לאלה שהתפללו בבית הכנסת שלו (יש לו מניין משלו) כשהוא עובר במוסף ובנעימה, שר ואומר את התפילה בנעימה המתאימה, הרי הדבר הזה משפיע גם על אחרים. ולא רק המתפללים, אלא גם אלה שאינם קרובים כל כך אל התפילה נמשכים עלידי הנעימה.

הם מבקשים דבר רביעי — סופר. סופר בלשון התנאים והאמוראים, הוא מלמד תינוקות. בימינו המלה "סופר"

יש לה הוראה אחרת. מושך בעט סופר, בעל סגנון. כמה טוב כשהרב יכול לדבר בלשון צחה, או כשהוא כותב, כותב בעברית מובנת. וכמה טוב כשיש פסקי דין, אם הוא כותב פסק דין ברור ונהיר. כמדומני שלא פעם נשמעו ביקורות על פסקי דין — אני חושש לומר על פסקי דין של רבנות, שלא היו בהירים די צרכם. או כמה יפה לקרוא תשובה של רב, העונה על שאלה ששאלו אותו, והיא כתובה בעברית נאה ומובנת. או אם הוא צריך לחבר כרוז או קול קורא, שידע לכתוב בלשון קצרה וקולעת. לפעמים יש צורך שהרב יכתוב גם מאמר בענייני השעה. נמצא אתנו אחד מידידי מאנגליה, אשר היה לו טור שבועי בעיתון אם אינני טועה (אני מבקש סליחה אם אני מגלה סודות...), טור שבועי, שבו היה כותב מאמר בענייני השעה, כמובן באנגלית, לא רק בשביל קהילתו, שהוא היה רב בה, אלא גם בשביל כל קוראי אותו העיתון. האם לא תהיה כוהנת כפונדקית? האם רב בישראל לא יכתוב עברית צחה, כמו שרב באנגליה כותב אנגלית יפה וברורה? הדבר החמישי שהם מבקשים — מתניין — משנה. פירוש מלמד מישנה לנוער, לדור. כל רב בישראל חייב לקבוע שיעור לתלמידים, אפילו אם אין ישיבה. אם הוא גדול עד כדי כך שהוא יכול לייסד ישיבה בעירו, הוא עושה דבר גדול מאד, שהרי בזה הוא מכניס אווירה של תורה לתוך העיר. אבל גם אם אין הוא מייסד ישיבה, יש לו לקבוע שיעור לפחות פעם פעמיים בשבוע לבחירי הצאן כדי לקרב אותם לתורה ולחבב עליהם את התורה. אחד מחברי הטור בים, הרב בנימין זאב בנדיקט, הוא רב באחוזה. יש לו שיי-עור בתלמוד, ושמעתי שיש לו כמאה שומעים קבועים בשי-עור שלו, משום שיש לו גם כוח הסבר. יודע הוא להסביר

דברים גם לאנשים שאינם קרובים, אינם בני בִּירַב. ואלה שהשתתפו פעם בשיעוריו של הרב שמחה אסף, זכר צדיק לברכה, זוכרים כמה היה מחבב את התלמוד וכיצד קרב אנשים רחוקים אל התורה. חוג צעירים המשמשים לפני הרב, לומדים תורה לפניו, הם יכולים גם לשמש צינור השפעה בינו ובין צאן מרעיתו.

בפרס היו לו לרב עוד תפקידים. אינני אומר שגם פה זה צריך להיות כך. בפרס, בשירז, עיר מולדת אבותי, הרב היה גם השוחט, וגם המוהל. הרב בכלל לא קיבל משכורת בתור רב. משכורתו היתה בתור שוחט. הוא קיבל לכל ראש כך וכך. והרבנות שלו היתה לשם שמים. אבל בימינו אנו בארץ יש שוחט לבד ומוהל לבד, ביחוד שעכשיו המוהלים הם על־פי רוב בעלי מקצוע ויש גם רופאים מוהלים. אבל בקהילות קטנות הרי הרב צריך להיות גם שוחט. ואין אדם יכול להיות פוסק הלכה בענייני איסור והיתר וטריפות מבלי שבעצמו למד שחיטה ועסק בשחיטה.

זכורני, פעם ישבנו במועצה הדתית בירושלים, וישב אז איתנו רבנו הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, זכר צדיק לברכה, זה היה בלילה, בשעה מאוחרת. באה אשה אחת מהעובדי דות בבנין המועצה והביאה כרס שקנתה, ונמצא שם מסמך, וניגשה ישר אל הרב עוזיאל. בין חברי המועצה הדתית היו גם כמה שוחטים, אבל היא ניגשה ישר אל הרב עוזיאל. והוא בשתי ידיו ניקה וסידר ומצא את הדין, והתיר לה, והלכה. זה עשה עלי רושם עז מאד; עד היום לא אשכח את המראה הזה. הרב עוזיאל היה שוחט שנים רבות ביפו, לפני שנתמנה רב ראשי.

והדבר האחרון — "ועביד לן כל צרכן" אומרים הם —

עושה לנו כל צורכנו. בימינו אנו, ביחוד בקהילה קטנה, יש לו לרב גם תפקידים חשובים אחרים, וחייב הוא ללמוד משהו לקראת התפקידים הללו. אמת, כמו שאמר ידידי הרב רענן, שהישיבה נועדה להקנות את התורה. אבל יש גם פרפראות לחכמה. הרב צריך שיידע גם את הפרפראות הללו. אמנם לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי השם יחיה האדם. אבל יש צורך גם בפרפראות. הרי הרב בקהילה — לפעמים יש צורך שיתערב גם בענייני החינוך, שידאג גם לחינוך דתי או תורני — השם דתי או תורני אינו אומר כלום, העיקר התוכן — וזה תפקיד חשוב מאד.

גם כאן אזכיר את הרב עוזיאל ז"ל. לפני הרבה שנים היתה שאלה של הרשמה לבתי-ספר דתיים וכלליים (השנה הראשונה שהתחילו בה שני הזרמים, וביטלו את שלושת הזרמים שנתקיימו עד אז, והיו רק שני אלה). והנה ביום ששי אחד אני שומע את שמשו של הרב עוזיאל דופק על דלתי ומזמין אותי: הרב נוסע לכפר-סבא למחנה עולים ומבקש אותי להצטרף אליו. במקרה הייתי פנוי משעה 11, נלויתי אליו. הרב לא סרב לאֵלה שפנו אליו. אמנם לדאבונו הצד שכנגד גרמו בזיונות לרב, אבל הוא בענוותנותו נשא את הכל בשקט, ועמד ביום השבת ובמוצאי שבת, גם בבית הכנסת גם באסיפות עולים, דיבר על החינוך. ואם הרב אינו יודע משהו בחינוך, איך יוכל להשפיע בכיוון זה? אין זה מספיק לבוא אל הורים ולומר: רבותי, תנו את בניכם לבית ספר דתי! יש צורך גם לדעת להסביר את הדברים ולשבר את אוזנם של האנשים.

בקהילות ישראל תמיד תפסו הצדקה וגמילות חסד מקום חשוב. היום קוראים לזה "סעד" — משרד הסעד. בקהי-

לות קטנות אין "משרד סעד" ואין "לשכה סוציאלית". אבל צריך שהרב יתעניין גם בדברים הללו. לא הוא יטפל בזה, אבל הוא צריך לפקח ולמנות אנשים שיעסקו בדברים הללו, הוא גם צריך לבדוק מדי פעם בפעם את מעשיהם. ובכן, כל אלה מחייבים לימוד והכנה. אבל בקהילות עדות המזרח יש עוד דברים. כמו שאצל האשכנזים החסידים אין עושים שום צעד בלי לשאול את פי האדמו"ר, ומה שהוא אומר כך הם עושים, גם בעדות המזרח (אני מדבר על העדות היום, אינני יודע מה שיהיה בעוד עשר שנים) פונים רבים אל הרב בשאלות לשם עצה. לפעמים אפילו בענייני ניתוח (לא ניתוחי מתים!). והרב צריך לדעת להת- ליט, ולפעמים קשה הדבר. בידי הווה עובדא וכמה פעמים פונים אלי בענין כזה. קשה לי לענות, ואני אומר: מחר אתן לכם תשובה. בינתיים אני מדבר עם אחד מידידי הרופאים, ואני מספר לו את הענין, כמו ידידי ד"ר גומפרץ, שלפעמים אני מטרידו בשאלות, או אני שואל אותו אל מי אפשר לפנות, ואחר כך אני נותן את התשובה, בעזרת השם. היה לי מקרה מעניין ומזעזע. במלחמת השחרור נפצע בחור ברגלו, והרופאים החליטו שצריך לקטוע את רגלו. אמר לאמו: אינני מסכים עד שפלוני יאמר כן או לא. באה אלי האם. במשך שעתיים התהלכתי כמטורף: מה אומר? אמרתי שאני רוצה לדבר עם הרופא. דיברתי עם הרופא — הסביר לי. אמרתי: כן. ברוך השם הוא אב לכמה ילדים, והכל בסדר.

אם כן, הוא צריך לדעת קצת בענייני העולם, אין צורך לומר שבענייני זיווגים פונים לשאול בעצתו (וגם, בעוונת- תינו, בענייני גירושין) או שותפות או מקצוע או דיור. ואם הרב אין לו ידיעה כלשהי בהוויות העולם, אינו

מעורב עם הבריות, וגם אין לו הבנה בדברים הללו, לא יוכל להיות יועץ נאמן לדברים אלה. ברור שעצה באה מאת השם, אבל האדם צריך להכין את עצמו לקראת קבלת הארה מאת השם.

ועכשיו גם על מצבו החומרי של הרב. כפי שהזכרתי בפרס, ולא רק בשירו, אלא גם בערים אחרות, הרב לא היה מקבל משכורת, כי אם בתור שוחט. ואולם בחגים כשהיו באים אליו היה נוהג של כבוד להביא משהו, למשל בחג הסוכות, נדמה לי שהיה מביא כל אחד אתרוג' — פרי דומה לתפוז. וכן בכל חג כל אחד מביא מתנה, זהו כעין כבוד. אבל בדרך כלל אין הרב מקבל שום משכורת. ולפעמים חיו שם הרבנים חיי דוחק ועוני. בבלקן או בתורכיה היו הרבנים חיים מ"מלדארס" — לימודים שהולכים ללמוד בבית נפטר, ומקבלים תרומה. וזה כמובן תלוי במקרה ואין זה קבוע. היו שקיבלו תמיכות מישיבות שונות שהקימו. מצב זה היה משפיל במקצת את כבודו של הרב ואת ערכו.

דבר גדול הוא שבארץ ב"ה מורי ההוראה והדיינים עכשיו, בזמן המדינה, פרנסתם אם לא בשפע אבל בכבוד. זה מציל אותם מהתרפסות לפני בעלי בתים. דבר זה חשוב מאד. אך חשוב יותר, שהרב בכלל לא יקבל שום דבר בעד שירותים שהוא עושה — למשל אם הוא מסדר חופה וקידוֹר שין. אלא תהיה לו משכורת קבועה. הזכיר ידידי את הפסוק: "והכהן הגדול מאחיו", ושם נאמר: "גדלהו משל אחיו". אבל צריך שיהיה גם בעל חוט השדרה, שבמקרה שהפרנסים תובעים ממנו משהו והם מאיימים עליו בקיפוח הפרנסה, יוכל לומר: "אני מוכן לוותר על הפרנסה", ובלבד שיעמוד על דעתו. ב"דורש ציון", היה לי מורה

לתלמוד, רבי שלמה לניאדו ז"ל. מנהל "דורש ציון" היה רבי ישראל פורת — הוא עכשיו רב ראשי בקנדה. היתה מחלוקת בין המנהל ובין המורה. ר' שלמה לניאדו רצה לתלמוד בהעמקה — שני דפים, שלושה דפים — לא חשוב כמה, עם התוספות, מהרש"א ומהר"ם שיף, העיקר ללמוד בהעמקה. ר' ישראל פורת, כשיטת האשכנזים אמר: ספי ליה כתורא — רצה שילמדו הרבה. לא העמקה, אלא הרבה דפים. והיה ויכוח גדול ביניהם. ר' שלמה לניאדו לא רצה להיכנע והתפטר מ"דורש ציון". ואז היה מצבו החומרי קשה מאד. אני יודע שהוא סבל חרפת רעב, אבל לא רצה לוותר על האמת שלו. רב בישראל גם כן צריך להיות כך — שמוכן יהיה לוותר על משכורתו אם דורשים ממנו דבר שאינו לפי האמת שלו.

אני יודע שבין האשכנזים רווחת הדעה, שהציב אותה ידידי הרב רענן שיחיה לאורך ימים, שהלימוד בישיבה בלבד דיו לאדם להיות לרב. הספרדים לא גרסו כך מעולם. תמיד היתה להם לרבני הספרדים גם השכלה, וההשכלה לא המ- עיטה מיראת שמים שלהם אפילו כמלוא הנימה. הרב עוזי- אל ז"ל היה בקי בשפה הצרפתית וגם למד אנגלית, וכולנו זוכרים את צדקתו וענוותנותו. לפני כמה שנים, לפני קום המדינה, בחר ועד העדה הספרדית בוועדה בת שלושה חברים, שתבקר את הישיבות של הספרדים ותציע מה שאפשר לתקן ובמה אפשר לעזור להם. הוועדה היתה מורכבת משלושה — הרב יוסף אלישר ז"ל, עבדכם ייבדל לחיים, ואחד מן הצעירים מר אלחנני, שהוא מנהל בית ספר בצפון כמדומני, או עכשיו הוא מפקח. ביקרנו בישיבות "פורת יוסף" וכל סניפיו, וגם שהיתה אז, בישיבת "שערי ציון", ובאנו בהצעות שונות של הוספת כמה לימודים,

הנחוצים לרב בישראל — למשל, לכתוב עברית טובה, לתלמוד תנ"ך קצת יותר, ועוד. לא רצו לקבל שום תיקון: "חדש אסור מן התורה". כי הישיבות של הספרדים, למדו מן הקנאות של האשכנזים, ולפעמים גם הפריזו על המידה. לפני הרבה שנים היתה פעם אזכרה למורי ר' יהודה שאקו ז"ל, בסוף דיברתי גם אני כתלמידו. זה היה לפני הרשמת תלמידים לבתי הספר. דיברתי על לב ההורים השומעים (היה שם קהל גדול), שירשמו את בניהם לבתי-ספר דתיים. קפצו הצעירים הקנאים של "פורת יוסף" וצעקו: לא נכון, רק לתלמוד תורה! אמרתי להם: ההורים האלה לתלמוד תורה לא ישלחו. הסוף יהיה שישלחו לבתי-ספר לא דתיים. במה הועלתם? ישבו שם על הבמה כמה רבנים גדולים וגם הם השתיקו אותם. הקנאות הזאת אינה נאה לספרדים. יש צורך לבסס את לימוד התורה, שיהיה הלומד גדול בתורה, גדול במעשים ובמידות, בעיקר במידת הענווה, אבל ההשכלה יכולה לשמש לו פרפרת לחכמה, ואין היא צריכה להיות מגרעת.

לפני שנים אחדות לימד ב"פורת יוסף" צעיר, שגמר לתלמוד באוניברסיטה מתימטיקה ופיסיקה, ומכיוון ששמעו שהוא למד באוניברסיטה פיטרו אותו. מעיד אני עליו שיראתו קודמת לחכמתו. הוא למד בינתיים בעצמו וקיבל סמיכת מורה הוראה, ולומד עכשיו לקראת דינינות. הוא בחור שיש לו השפעה טובה מאד על הדור הצעיר. בבית הכנסת שהוא מתפלל בו, הוא מדבר דברי תורה, והוא משפיע הרבה מאד בדברי נועם שלו. חושבני שאנשי "פורת יוסף" בקנאותם הפסידו — זו לא רק דעתי, כי אם גם דעתם של כל אלה שמכירים את הצעיר הזה, שנגרם בזה הפסד גדול לתלמידי המכינות של "פורת יוסף".

אינני בקי במה שנעשה עכשיו בשני המוסדות שמכינים בהם רבנים ודיינים. לא במה שנעשה במתיבתא, שנמצאת בקטמון. (רוצים שאיכנס בעול הנהלת המוסד, אך קשה לי לקבל את העול, כי אין לי פנאי לזה) ולא גם במוסד של הרב הראשון לציון, הרב נסים, לדיינים. אינני בקי במה שנעשה שם, אבל כפי ששמעתי הם לומדים גם כמה דברים הנחוצים לרב בישראל.

אני חושב שהתורה שבעל פה צריך להיות הלימוד היסודי והמרכזי בישיבה. נחוץ שרב יהיה בקי בש"ס ובפוסקים. אבל צריך להוסיף פרפראות: בקיאות נפלאה בתנ"ך, באגדה, בכל ספרי המדרש. אי אפשר לבוא לדרוש לפני ציבור בימינו, אפילו לפני מבוגרים, דרשות הבנויות על פלפול בלבד. אין הציבור מסוגל לקלוט, וזה אינו מוסיף ליראת שמים שלהם. יש צורך שרב בישראל יהיה בקי בכ"ד ספרים — תורה נביאים וכתובים, עם מפרשיהם רש"י, רד"ק, אבן עזרא — שאם הוא מביא פסוק לא יהיה כסומא בארובה, אלא ידע גם לפרש אותו, וידע גם דברי חז"ל על הפסוקים, לשלב הלכה באגדה, ועל ידי כך ימשוך את לב הקהל, שהרי כך אמרו רבותינו: האגדה מושכת ליבו של אדם, ועל-ידי כך יקרב את ישראל לאביהם שב-שמים. בדורנו אנו יש צורך לחזק את כוח הדיבור של הרבנים, כי אין לנו שום אמצעי להשפיע על הדור. אין בימינו לא חרמים ולא גידויים ולא כל מיני בזיונות ולא איומים — יש רק "דרכיה דרכי נועם" — בדרך של שיכנוע, והשפעה אישית והשפעה ציבורית, ואשרי אדם שיוכל בימינו לקרב לכבות לאבינו שבשמים, כי גאולתנו לא תהיה שלמה אלא אם כן נשוב בתשובה אל התורה ואל המצוות,

ואשרי אדם שיוכל לקיים "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם".

ברצוני להעיר שלפני 14 שנה פרסמתי מאמר ברוח הדברים שאמרתי עתה בקובץ "שבט לעם" — הכותרת היתה: "לחינוך רבנים ספרדים". אותם הדברים שאמרתי עכשיו כבר נאמרו אז, אלא שחכמת המסכן בזויה.